

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.4.32>

OSOBA JAKO SZCZEGÓLNY PODMIOT BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO

*Artem Derevyanko**aspirant Katedry Prawa Pracy i Prawa Ubezpieczeń Społecznych
Kijowskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Tarasa Szewczenki (Kijów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0003-4131-0155

e-mail: dereviankoart@ukr.net

Adnotacja. W artykule przeprowadzono analizę teoretyczno-metodologiczną osoby jako szczególnego podmiotu bezpieczeństwa społecznego. Uzasadnione są sposoby jej optymalizacji. Zidentyfikowano główne elementy bezpieczeństwa społecznego. Ustalono, że badanie bezpieczeństwa społecznego człowieka przewiduje zastosowanie podejścia systemowego, ponieważ struktura społeczna społeczeństwa jest systemem, jego elementami są jednostki, które łączą się w organizacje społeczne, stowarzyszenia, partie polityczne i tym podobne. Stwierdzono, że to jednostka stoi w centrum bezpieczeństwa społecznego, jej dobrobyt jest głównym celem jego realizacji. Uzasadnione są sposoby zabezpieczenia osoby jako szczególnego podmiotu bezpieczeństwa społecznego w aspekcie tak ważnych elementów stosunków społecznych, jak stosunki gospodarcze, społeczno-klasowe, stosunki społeczno-pracownicze, ochrona socjalna i ochrona emerytalna. Ukształtowany skuteczny mechanizm zabezpieczenia osoby jako szczególnego podmiotu bezpieczeństwa społecznego wymaga opracowania i udoskonalenia koncepcyjnych i prawnych podstaw jej zabezpieczenia.

Słowa kluczowe: stosunki społeczne, podmiot specjalny, stosunek pracy, wynagrodzenie, ochrona socjalna, bezpieczeństwo socjalne.

PERSON AS A SPECIAL SUBJECT OF SOCIAL SECURITY

*Artem Derevyanko**Postgraduate Student at the Department of Labor Law and Social Security Rights
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0003-4131-0155

e-mail: dereviankoart@ukr.net

Abstract. The article provides a theoretical and methodological analysis of the person as a special subject of social security. Ways of its optimization are substantiated. The main components of social security have been identified. It has been established that the study of human social security involves the application of a systemic approach, because the social structure of society is a system, its elements are individuals who unite in public organizations, associations, political parties and more. It is concluded that the individual is at the center of social security, his well-being – the main purpose of its implementation. The ways of providing a person as a special subject of social security in terms of such important components of social relations as economic, social-class, social-labor relations, social protection and pension provision are substantiated. An effective mechanism for providing a person as a special subject of social security requires the development and improvement of conceptual and legal bases for its provision.

Key words: social relations, special subject, labor relations, wages, social protection, social security.

OSOBA ЯК ОСОБЛИВИЙ СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

*Артем Дерев'янюк**аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)*

ORCID ID: 0000-0003-4131-0155

e-mail: dereviankoart@ukr.net

Анотація. У статті проведено теоретико-методологічний аналіз особи як особливого суб'єкта соціальної безпеки, обґрунтовано шляхи її оптимізації, а також визначено основні складники соціальної безпеки. Встановлено, що дослідження соціальної безпеки людини передбачає застосування системного підходу, оскільки соціальна структура суспільства є системою. Елементами такої системи виступають індивіди, які об'єднуються у громадські організації, спільноти, політичні партії тощо. Зроблено висновок, що саме індивід стоїть у центрі соціальної безпеки, його добробут – основна мета її здійснення. Обґрунтовано шляхи забезпечення особи як особливого суб'єкта соціальної безпеки в аспекті таких важливих складників суспільних відносин, як економічні, соціально-класові, соціально-трудова відносини, соціальний захист і пенсійне забезпечення. Сформовано ефективний механізм забезпечення особи як особливого суб'єкта соціальної безпеки, що потребує розроблення і вдосконалення концептуальних та правових основ її забезпечення.

Ключові слова: соціальні відносини, особливий суб'єкт, трудові відносини, оплата праці, соціальний захист, соціальна безпека.

Вступ. Побудова та ефективність функціонування соціальної безпеки прямо залежить від змісту і спрямованості державної політики. Потреба людини в безпеці, відчуття соціальної та економічної захищеності слідує одразу за фізіологічними потребами. Саме через задоволену потребу в безпеці людина прагне до соціального і сталого розвитку у своєму житті, а негативні зміни (фінансові, соціальні, політичні, психологічні тощо) розцінюються як щось загрозливе, що може порушити відчуття безпеки. Із соціальною безпекою людини нерозривно пов'язані соціальна безпека суспільства й держави; вони обумовлені одна одною, залежні одна від одної. Трансформації, яким піддається одна з таких безпек, тісно чи іншою мірою одночасно впливають і на інші складники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, показав, що важливі теоретико-методологічні і практичні проблеми забезпечення соціальної безпеки розкрито у працях відомих науковців М. Волгіна, В. Гошовської, І. Гнибіденка, А. Колота, В. Куденка, Е. Лібанової, О. Новікової, Г. Ситника, В. Трощинського, В. Удовиченка та інших.

Основна частина. Мета нашого дослідження – здійснення теоретико-методологічного аналізу поняття «особа як особливий суб'єкт соціальної безпеки» та визначення чинників її забезпечення.

Матеріал і методи досліджень. У цій статті використані загальнонаукові методи дослідження.

Результати та їх обговорення. Дослідженню соціальної безпеки людини, розгляду особи як суб'єкта соціальної безпеки у спеціальній літературі не приділяється окремої уваги. Зазвичай фахівцями розкриваються проблеми соціальної безпеки людини в контексті категорій соціальної безпеки держави й суспільства. У працях науковців такі проблеми аналізуються у їхньому взаємозв'язку в якості взаємообумовлених явищ, понять, правових категорій. Сме тому в цій роботі нами здійснюватимуться спроби заповнити цю прогалину.

Всесвітньою організацією ООН безпека людини визначається ключовим складником стратегічного напрямку, який містить такі показники, як зростання рівня життя людей у різних сферах соціального та економічного забезпечення, екологічно сприятливе середовище для життя, підвищення безпеки життя, покращення стану здоров'я. Нині в Україні здійснюється цілеспрямована діяльність щодо зміцнення особистої і громадської безпеки, зменшення напруженості в українському суспільстві, запобігання конфліктам, забезпечення захисту прав людини і зміцнення довіри до держави задля посилення здатності країни протистояти кризам, як це зазначено в доповіді ПРООН «Безпека та правосуддя в Україні» (Security and justice in Ukraine) (Survey Methodological Expert Heather Goldsmith, 2020).

Положення про соціальну безпеку людини в Україні закріплено на конституційному рівні. Зокрема, згідно з Конституцією України «є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою» (ст. 1); «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3); «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3); «всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» (ст. 21); «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані» (ст. 22). Основними складниками соціальної безпеки, як зазначено раніше, можуть виступати держава, суспільство, окремі індивіди.

У монографії О.Г. Сидорчук «Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення» об'єктами соціальної безпеки визначаються найменш захищені соціальні верстви, групи, спільноти. Їхня соціальна захищеність визначається ефективністю соціальної політики, яка регулює відносини між державою, суспільством (спільнотами) та людиною. Основу такого регулювання становить система соціальних гарантій, які мають забезпечувати реалізацію передбачених Конституцією соціальних прав і свобод людини (Sydoruk, 2018: 63). На нашу думку, обмеження кола осіб, яким гарантується соціальна безпека, лише особами, що стикалися з певними соціальними ризиками, абсолютно не виправдане і спірне, адже очевидною стає підміна понять «безпека», «охорона», «захист», «забезпечення». Зокрема, авторкою монографії соціальна безпека ототожнюється із соціальним забезпеченням, тобто підтримкою осіб шляхом надання їм тих чи інших матеріальних благ (грошових виплат, натуральної допомоги тощо) або соціальних послуг із метою подолання чи пом'якшення негативного впливу на них тих складних життєвих ситуацій, в яких вони опинилися (соціальних ризиків). Соціальна безпека є набагато ширшим явищем, зміст якого полягає у створенні максимально сприятливих умов для життя всього населення держави, не виключаючи найменш захищені категорії, підтримка яких здійснюється в межах соціального забезпечення як лише одного з численних інших напрямків соціальної безпеки.

Соціальна безпека індивідів включає якість і рівень життя. Соціальна безпека суспільства – це соціальне середовище, гендерна політика, соціальний захист (соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога), соціальна рівність (рівність доступу до суспільних благ), патріотизм. Соціальна безпека держави – це ринок праці (зайнятість, безробіття, можливість перекваліфікації тощо), епідеміологічна безпека, екологічна безпека, демографічна ситуація (рівень народжуваності, смертності, їхній баланс тощо), соціальне партнерство (соціально відповідальний бізнес, корпоративне громадянство тощо) (Sichenko, 2012: 37-38).

Дослідження соціальної безпеки людини, без сумніву, доцільно назвати найважливішим у контексті розкриття соціальної безпеки загалом, адже саме індивід є своєрідним «мірилом» соціальної безпеки. Забезпечення для нього гідного існування, становлення і розвитку, повноцінного забезпечення всієї ієрархії потреб повинно бути тим, заради чого соціальна безпека існує (Goshovska, 2007: 37). Ці завдання досягаються

засобом реалізації соціальної політики через соціальну рівновагу в суспільстві; закріплення образу, якості й гідного рівня життя; гармонізацію суспільних відносин як одного із способів зміцнення політичної стабільності держави та забезпечення його безпеки (Sichenko, 2012: 38).

Важливо, що більшість науковців, характеризуючи соціальну безпеку, передусім розкриває її саме через призму соціальної безпеки людини як первинного, фундаментального суб'єкту у цій сфері. Зокрема Д. Зеркалов вважає, що «соціальна безпека є станом захищеності особистості, соціальної групи, спільноти від загроз порушення їхніх життєво важливих інтересів, прав і свобод» (Zerkalov, 2012: 4).

П. Шевчук у свою чергу робить акцент на тому, що соціальна безпека людини – це певний стан життєдіяльності, забезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог» (Shevchuk, 2003: 108).

Дослідження соціальної безпеки людини передбачає застосування системного підходу, оскільки соціальна структура суспільства є системою; її елементами виступають індивіди, які об'єднуються у громадські організації, об'єднання, політичні партії тощо. У цьому випадку відповідний вплив на систему може мати як конструктивний, так і деструктивний характер. Останній визначається інтересами кожного структурного елементу під час їх взаємовідносин та у взаємодії із зовнішнім середовищем. За наявності протиріч або антагонізмів між кількома групами інтересів розвиток суспільства підпорядковуватиметься тій соціальній групі, яка найбільш послідовно відстоює свої інтереси, і багато у чому визначатиметься прогресивним чи регресивним характером панівної ідеології у домінуючій соціальній групі, спрямованої насамперед на реалізацію її власних інтересів (Balanda, 2006: 168).

З огляду на це цікавими видаються міркування з приводу того, чи може окрема соціальна група виступати суб'єктом відносин із, наприклад, соціальним забезпеченням як одним із найвагоміших напрямків соціальної політики населення. Розвиваючи цю думку, слід звернутися до висновків А.О. Медвідь, яка є протилежною. Зокрема науковець вважає, що осіб, які відповідно до чинного законодавства мають право на ті чи інші види соціального забезпечення, можна умовно поділити на соціальні групи, залежно, наприклад, від тих складних життєвих обставин, які, власне, і спричиняють виникнення відносин щодо соціального забезпечення: інвалідність, вік, відсутність житла тощо. Відповідно цьому соціальними групами пропонується вважати осіб з інвалідністю, осіб похилого віку, бездомних осіб, безпритульних дітей та інших (Medvid, 2015: 151-152).

Проте загалом, погоджуючись із наведеною вище думкою, пропонуємо зосередити увагу на тому, що все ж таки саме індивід стоїть у центрі соціальної безпеки, його добробут є основною метою її здійснення.

Найповніше права людини у сфері безпеки відображені у Програмі розвитку ООН (1994), де йдеться про розвиток людського потенціалу та визначено таку низку компонентів безпеки людини:

- економічна безпека (визначений мінімальний дохід);
- продовольча безпека (наявність і доступність (фізична та економічна) продуктів харчування);
- безпека для здоров'я (профілактика захворювань);
- екологічна безпека (доступність чистої питної води, незабрудненого повітря, системи землекористування, що забезпечує збереження родючості ґрунту);
- особиста безпека (свобода від погроз та насильства);
- безпека меншин (збереження культурної своєрідності);
- політична безпека (захист основних прав і свобод) (Life Safety, 2009).

У своїй сукупності ці види безпеки, виокремлені на основі сфер життєдіяльності та відносин окремих індивідів, груп людей тощо, становлять соціальну безпеку. Все це сприяє забезпеченню якості життя і захисту від небезпек. Перераховані компоненти безпеки людини, за нашим переконанням, цілком відображають і такі види прав – складників права на соціальну безпеку, як право на економічну безпеку, право на безпеку здоров'я, право на екологічну доступність тощо, забезпечення яких здійснюється через діяльність відповідних державних та недержавних інституцій. У їхню основу покладені такі права людини, проголошені на конституційному рівні, як право на життя, на охорону здоров'я, безпечні умови праці, винагороду за працю, захист сім'ї, відпочинок, освіту, житло, медичну допомогу, соціальне забезпечення, сприятливе навколишнє середовище та багато інших.

Отже, правовий статус особи створює пріоритет діяльності держави та її органів задля захисту прав і свобод людини (Ortynska, 2016: 31). З огляду на це окрема особа – той суб'єкт, на задоволення інтересів якого спрямована діяльність усіх згаданих вище суб'єктів соціальної безпеки.

Проте особа може виступати і суб'єктом забезпечення соціальної безпеки разом із іншими суб'єктами, самостійно діючи або об'єднуючись у різні суспільні групи, організації, а також займаючи певні посади в органах державної влади, місцевого самоврядування тощо, тобто бути повноцінним механізмом у системі суб'єктів соціальної безпеки населення. Важливо те, що спеціальні правові статуси особи в такому разі різнитимуться залежно від того, в якому органі, організації ця особа здійснює свою діяльність. Наприклад, правовий статус особи, яка працює в органах Національної поліції, закріплюється в Законі України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII; Прем'єр-міністра України – в Законі України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 року № 794-VII, правовий статус особи-члена громадського об'єднання – в Законі України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI тощо.

Експерти визначають, що соціальна безпека людини проявляється передусім за наявності таких чинників: сприятливих та безпечних умов життя (63,8%); доходу, достатнього для гідного життя (56,2%); впевненості у своєму майбутньому й майбутньому сім'ї (39,0%); захисту прав і свобод особистості (33,3%); можливостей самореалізації і самозахисту (28,6%); безпечного соціального та екологічного оточення (26,7%); поширення серед населення цінностей активності, орієнтації на власні сили та відповідальності (18,1%); гарантій працевлаштування (15,2%) (Novikova, Sidorchuk, Pankova, etc., 2018: 82).

Крім цього, важливою сферою, вдосконалення якої обов'язково вплине на зростання рівня соціальної безпеки людини, є соціальний захист населення, що слугуватиме вагомим інструментом підвищення добробуту громадян, боротьби з малозабезпеченістю, становлення справедливого пенсійного забезпечення.

До того ж важливим є проведення соціального моніторингу та постійного дослідження соціальної безпеки з метою виявлення існуючих та потенційних загроз, нових соціальних ризиків, прийняття і реалізації рішень задля ефективної протидії їм і мінімізації або ліквідації впливу на населення загалом та окремих осіб зокрема.

Соціальна безпека людини повинна бути покладена в основу соціальної політики України, стати її пріоритетом. Передусім державою повинні створюватись умови для збереження і відтворення населення, його людського та інтелектуального потенціалу. Держава повинна сприяти ініціації і активізації особистості задля посилення здатності її до самореалізації, культивуванню вимог конкурентоспроможності; створювати сприятливі умови для запобігання масовій трудовій міграції населення з метою недопущення витоку людського та інтелектуального потенціалу за межі країни. Держава повинна забезпечувати гідний рівень та якість життя населення, зниження рівня бідності серед працюючих, поступову боротьбу з нею; підвищувати цінність праці і працівника, реалізуючи ідею гідної праці; забезпечувати високу зайнятість населення; надавати можливість отримувати якісну освіту впродовж життя; забезпечувати реалізацію прав, гарантій і свобод, регламентованих законодавством України та міжнародно-правовими актами, які є його частиною або беруться до уваги під час правозастосування; створювати умови та можливості надання якісних медичних послуг; стимулювати ведення людиною здорового способу життя; виховувати та популяризувати серед людей культуру безпеки; не допускати зниження рівня соціальної безпеки людини за рахунок соціальної безпеки держави.

Висновки. Аналіз теоретичних засад здійснення соціальної безпеки, визначення її чинників надали можливість обґрунтувати шляхи забезпечення особи як особливого суб'єкта соціальної безпеки такими важливими складниками суспільних відносин, як економічні, соціально-класові, соціально-трудова, а також соціального захисту й пенсійного забезпечення. Формування ефективного механізму соціальної безпеки особи як особливого її суб'єкта потребує розроблення і вдосконалення концептуальних і правових основ її забезпечення. Забезпечення особи як особливого суб'єкта соціальної безпеки має бути спрямовано насамперед на недопущення непоправних соціальних руйнувань або негативних наслідків, подолання яких потребує великих зусиль і часу.

Список використаних джерел:

1. UNDP report "Security and justice in Ukraine Perspectives from Communities in Three Oblasts". This report was prepared by Survey Methodological Expert Heather Goldsmith. URL: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/security_justice_perspectives.html (дата звернення: 24.09.2020)
2. Баланда А.Л. Соціальна складова національної безпеки України. *Демографія та соціальна економіка*. 2006. № 1. С. 166-172.
3. Зеркалов Д.В. Социальная безопасность: моногр. Киев: Основа, 2012. 530 с.
4. Історія формування поняття «безпека особистості». *Безпека життєдіяльності*. 2009. № 2. С. 28-29.
5. Медвідь А.О. Соціальний захист бездомних осіб і безпритульних дітей: дис. ... к. ю. н.: 12.00.05. Нац. ун-т "Одеська юридична академія", 2015. 240 с.
6. Оргинська Р.В. Правовий статус людини: до проблем теоретичного розуміння. *Право і Безпека*. 2016. № 3. С. 28-32.
7. Сидорчук О.Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.
8. Сиченко О.О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Серія: Державне управління. 2012. Т. 186, Вип. 174. С. 34-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_186_174_8 (дата звернення: 24.09.2020).
9. Соціальна держава: український вибір. За ред. В.А. Гошовської. Вид. 2-ге. Київ: ЦПСД, 2007. 337 с.
10. Новікова О.Ф., Сидорчук О.Г., Панькова О.В. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія. Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості. Київ, Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.
11. Шевчук П.І. Соціальна політика. Львів: Світ, 2003. 400 с.

References:

1. Balanda, A.L. (2006). Sotsial'na skladova natsional'noyi bezpeky Ukrainy [Social component of national security of Ukraine]. *Demography and social economy*. № 1. (pp. 166-172). [in Ukrainian].
2. Goshovska, V.A. (2007). Sotsial'na derzhava: ukraïns'kyu vybir [Welfare state: the Ukrainian choice]. Edition 2. Kyiv. CPSD. P. 337 [in Ukrainian].

3. Life Safety. (2009). Istoriya formuvannya ponyattya «bezpeka osobystosti». [*History of the formation of the concept of "personal security"*]. Life Safety. № 2. (pp. 28-29). [in Ukrainian].
4. Medvid, A.O. (2015). Sotsial'nyy zakhyst bezdomnykh osib i bezprytul'nykh ditey [*Social protection of homeless people and homeless children*]. (Abstract of the candidate's dissertation). Odessa, Ukraine. P. 240 [in Ukrainian].
5. Novikova, OF, Sidorchuk, OG, Pankova, OV etc. (2018). Stan ta perspektyvy sotsial'noyi bezpeky v Ukrayini: ekspertni otsinky [*Status and prospects of social security in Ukraine: expert assessments*]. Lviv Regional Institute of Public Administration of NAPA; NAS of Ukraine. Institute of Industrial Economics. Kyiv, Lviv. LRIDU NADU. P. 184 [in Ukrainian].
6. Ortynska, R.V. (2016). Pravovyy status lyudyny: do problem teoretychnoho rozumynnya. [*Legal status of man: to the problems of theoretical understanding*]. Law and Security. № 3. (pp. 28-32). [in Ukrainian].
7. Shevchuk, P.I. (2003). Sotsial'na polityka [*Social Policy*]. Lviv. World. P. 400 [in Ukrainian].
8. Sichenko, O.O. (2012). Sotsial'na bezpeka v systemi natsional'noyi bezpeky derzhavy. [Social security in the national security system of the state]. *Scientific works of the Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex. Series: Public Administration*. T. 186, Vip. 174. S. 34-38. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_186_174_8 [in Ukrainian].
9. Sydorchuk, O.H. (2018). Sotsial'na bezpeka: derzhavne rehulyuvannya ta orhanizatsiyno-ekonomichne zabezpechennya: monohrafiya [*Social security: state regulation and organizational and economic support*]. Lviv. LRIDU NADU. P. 492. [in Ukrainian].
10. Survey Methodological Expert Heather Goldsmith. (2020). *UNDP report "Security and justice in Ukraine Perspectives from Communities in Three Oblasts"*. Retrieved from http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/security_justice_perspectives.html
11. Zerkalov, D.V. (2012). Sotsial'naya bezopasnost' [*Social security*]. Kiev. The foundation. P. 530 [in Russian].